

Simpozij o dr. Tinetu Debeljaku v Škofji Loki

Simpozij o dr. Tinetu Debeljaku v Škofji Loki je simbolično začel pisatelj sin, in sicer z referatom o očetu in Škofji Loki. **Tine Debeljak ml.** je povedal, kako je bil njegov oče navezan na rojstni kraj, saj Loke ni pozabil, čeprav je še kot mlad fant odšel iz nje v šole, nadalje v službo in nato tudi kot begunec na drug kontinent. Žal, Škofja Loka in Ljubljana po vojni uradno nista ravno prijazno gledali nanj, seveda pa so se kljub vsem prepovedim našli pokončni ljudje in prijatelji, ki njegovega imena in dela niso pozabili. Njegovo navezanost na rojstni kraj so najgloblje označili trije dogodki. Že leta 1936 je pripravil, priredil in postavil prosvetni oder za staro loško znamenitost: velikonočni pasijon očeta Romualda. Nekako v isto obdobje spada tudi njegovo važno delo zbornik Škofja Loka in njen okraj, kjer je bil med glavnimi sodelavci, tretja stvar pa je v tem, da je bil med pobudniki in ustanovitelji Muzejskega društva, iz katerega je zrasel sedanji bogati muzej.

Profesor **France Planina**, edini preživeli član »podnunskega ceha« in soustanovitelj Muzejskega društva, se zaradi bolezni žal ni mogel udeležiti simpozija, vendar je zborovalcem poslal zanimivo pismo, v katerem je podal nekaj osebnih pogledov na prijatelja, ki je moral po vojni emigrirati v Argentino, povratek v demokratično domovino pa mu ni bil usojen. Profesor Planina je bil namreč njegov najstarejši in najzgodnejši prijatelj. Spominja se, da je Debeljak že med šolanjem spoznal, da je za šolanega Slovenca najpomembnejše delo pisateljstvo. Že kot tretješolec (med prvo svetovno vojno leta 1917) je tako Planini v spominsko knjigo napisal dve in pol strani dolg spis o grozotah vojne in o potrebi miru. V tem spisu so najpogostejše besede kri, solze in mir. (Priobčamo faksimile iz spominske knjige, str. 191, ss.).

Komaj štirinajstletni Tine Debeljak je že čutil grozote vojne, ki je prinesla gorje v

mirno dušo, ne da bi slutil, kako bo tudi sam precej let kasneje postal vojna žrtev.

Tine Debeljak je postal ena najvidnejših kulturnih osebnosti v Sloveniji, s svojim vsestranskim kulturnim delom pa je še posebej zaznamoval predvojni slovenski čas. Izid druge svetovne vojne njemu in njegovemu idejnemu krogu ni bil naklonjen, zato ga je vodil v širni svet, v pregnanstvo, hkrati s tem pa tudi v izobčenje od slovenskega komunističnega režima. Postal je tako imenovana »neoseba«, saj so oblastniki vestno skrbeli za izbris njegovega imena ne glede na pomembnost njegovega kulturnega dela. Slovenska povojna generacija tako praktično še danes ne ve, kaj vse je bil dr. Tine Debeljak nekoč v Sloveniji, še manj pa pozna njegovo kulturno delo v daljni Argentini. Celó za strokovne kroge je bilo posebno odkritje Debeljakovo zgodnje pesništvo, saj ga javnost v glavnem pozna kot literarnega zgodovinarja.

O tem, zakaj je Debeljak po uspešnih začetkih opustil poezijo in se z njo znova začel ukvarjati šele po prihodu v Argentino, je na simpoziju v Škofji Loki govoril **dr. France Pibernik**. Opozoril je, da Debeljak v ljubljanski dobi ni izdal nobene samostojne pesniške zbirke. Pesmi je objavljaval samo revialno, zato je tudi ostajal zunaj literarno kritične odmevnosti. Sicer pa so bili začetki Debeljakovega pisanja zelo zgodni, saj je po svojih besedah pisal že od dvanajstega leta dalje. Najprej je pisal prozo, vendar žal ne moremo ugotoviti, kdaj jo je opustil. V letih 1920-21 je pesništvo prevladalo nad prozo. Leta 1921 mu je France Stele v Domu in svetu objavil štiri pesmi (Črna roža, V meglene dalje, Jesenska pesem deklice in Orientalška deklica), vendar mu je ta objava poleg veselja prinesla tudi precej problemov v škofijskih zavodih, saj je imel zaradi njih težave z vodstvom zavoda. Zaradi tega je celo odstopil od uredništva Domačih vaj in se preusmeril na sodelovanje pri številnih revijah. Po mnenju Franceta Pibernika je

bila odločitev vodstva zavoda logična reakcija na dekadentno erotično snov zgodnje Debeljakove poezije.

Tine Debeljak je tako že kot srednješolec postal »dominsvetovec«, ko pa se je leta 1922 vpisal na ljubljansko slavistiko, je postal tudi stalni sodelavec te revije, vendar sta v naslednjih letih poezija in proza vse hitreje izginjali iz njegove literarne dejavnosti. Znano je namreč, da je sicer pripravljaval natis pesniške zbirke, z mislijo na njo pa se je ukvarjal celo še po letu 1929. Po Pibernikovem mnenju ga je pesniško blokirala predvsem njegova znanstvena ambicija. Zavzeto se je lotil disertacije Reymontovi Kmetje v luči književne kritike, literarni publicistiki pa se je še posebej predal po letu 1934, ko je prevzel uredništvo kulturne rubrike pri Slovincu.

Debeljakovo literarnozgodovinsko delo (ki je vsekakor ena njegovih najpomembnejših dejavnosti) je bilo na simpoziju tema referata, ki ga je pripravila **dr. Helga Glušič**. Avtorica med drugim pravi, da je Debeljak znanstvenik z zelo širokim spektrom zanimanja in znanja, saj področja njegovega dela zajemajo kritiko, prevode in literarnozgodovinske študije v periodiki in knjižnih izdajah. Predvsem se je posvečal slovanskim književnostim, ki jih je predstavljal s prevodi temeljnih del in s študijami. Debeljak je bil dober poznavalec evropskih literatur in literarnih tokov, njegovo literarnozgodovinsko delo pa je raslo ob vzponu slovenskega ekspresionizma. Med prvimi literarnimi ocenami je bila predstavitev pesnika Vojeslava Moleta ob izidu pesniške zbirke *Tristia ex Siberia*, kasneje pa je vrednotil še dela Antona Vodnika, mladega Ivana Preglja in vrstnika Srečka Kosovela. Tedanje literarno dogajanje je poimenoval »domačijijski ekspresivni realizem«.

Debeljak je kot literarni kritik poudarjal, da umetnostni zakoni niso odvisni od ideološke presoje, da so torej drugačni od vseh drugih. Glušičeva navaja, da se je opredeljeval do domala vseh literarnih pojavov in jih presojal z umirjenim tradicionalističnim estetskim nazorom. Njegov ideal je bila ustaljena, slovenski duhovni dediščini zvesta pesniška smer, menil pa je, da razgled po moderni evropski literaturi ne bi smel izriniti temeljne slovenske tradicije v literarni snovi in formi. Izjemno je cenil poezijo Josipa Murna in se navduševal nad polnostjo Kočbekove poezije. Debeljak je posebno znan kot

proučevalec Balantiča, z raziskavami njegove poezije je nadaljeval tudi v Buenos Airesu. Sicer pa o njegovem literarnozgodovinskem, uredniškem in kritičnem delu dovolj pove podatke iz njegove delne bibliografije (sestavljene leta 1968), da obsega čez petdeset knjižnih izdaj.

Že kot gimnazijec je Debeljak zašel v dominsvetovsko družino in ji potem ostal zvest do konca izhajanja revije. Eden od dominsvetovcev – **dr. Stanko Janežič** – je v Škofji Loki opisal svoja srečanja z Debeljakom kot urednikom revije, ki mu je podal roko in ga nato popeljal med sodelavce Doma in sveta. Dr. Janežič je Debeljaka predstavil kot mentorja mlajših kulturnih ustvarjalcev, ki je bil široko odprt za razne pobude. Ob sebi je znal zbirati tako starejše kot mlajše sodelavce. Janežič, ki je v jubilejnem zborniku ob stoletnici Doma in sveta objavil zadnji intervju s pisateljem (opravi ga je njegov sin), je ob koncu zapisal: »*Slovinci bi potrebovali nove Tinete Debeljake, ki bi v požrtvovalni ljubezni zbirali ob sebi nadarjene in zveste sodelavce ter tako, po vseh težkih in žalostnih preizkušnjah, skupno sooblikovali svetlejšo podobo slovenske družbe.*«

Večina Debeljakovih predvojnih sodelavcev ima na pisatelja zelo lepe spomine, za mnoge pa je to sodelovanje kasneje imelo bridke posledice. **Dr. Vilko Novak** (za simpozij je poslal pisni referat) se tako na primer spominja, da se je z Debeljakom začel srečevati ob prebiranju njegovih pesmi v Domu in svetu, Križu na gori, Mentorju, kasneje, predvsem v tridesetih letih, pa je sploh tesno sodeloval z njim, saj je redno sodeloval s kulturno rubriko Slovencea, ki jo je urejal Debeljak. Najtesnejše sodelovanje med Debeljakom in Novakom pa je bilo pri prevajanju Tragedije človeka Imreja Madacha iz madžarsčine. Novak je svoj prevod sproti prinašal Debeljaku, ki ga je nato prelivaval v jamske, včasih trohejske kitice. Potem sta besedilo ponovno primerjala z originalom in izboljševala dvomna mesta. Novak pravi: »*Najodločnejši madžarski razčlenjevalec najinega prevoda, I. Szeli, čez četrto stoletja ni našel v njem večje napake in je zelo ugodno ocenil tudi oblikovno stran prevoda.*« Kljub temu je bila po vojni usoda tega pomembnega prevoda zelo žalostna. Vilko Novak je imel hude posledice pri svojem znanstvenem delu (samo zaradi sodelovanja s Tineto Debeljakom), ob koncu

Ta zemlja je že hita krovi: od
severa do juga, od vzhoda do zahoda
ječe kri-kri človeška. Grozna mōra
je legla na vsa zemljo, v najnižje do-
line, na najvišje gore in vrhe, ki stāci
nas, uboge zemljane do tal, do zemlje in
— pod zemljo. Ves mir je izginil iz
človeških src...

Samor pogledal, kamor se je obrne
okoli; sama žalost, samo topljenje. Očisti
sarnajo matere objokujejo svojo najdra-
žje, svoj zaklad in svoje srečo. Izgin-
nil je mir iz teh src; pregnala ga je
solza iz oči, iz oči, iz dila iz strega
srca, bolest, ki leži na dnu duše, ter
jim prepričano ljubet la ston in jim tiri
lase...

Mnogi mladi moške, ki so šli v
vojno, v mesnico se ne bodo vrli.
Kri je tekla iz teh teles v curkih, ki so
se strnili v potoke, in pojili svojo mater
— zemljo, zemljo slovensko. Njih srca
ne utipelejo več, ni več življenja v
njih — vse je mrtvo, vse je šhto...
 Doma pa jiti čaka žena z lačnimi
očmi in ne morejo niti misliti kaj:

šele vrjeti, da nje moj, njihov ljubljeni
nikdar več ne pride k njim, nikdar
več jih ne objame in nikdar več jih
ne pritegne veselo na radostno prsi...
Oh, nikdar več!...

Detleeta so izgubile brate in
sante, katerim so bile iz xca xcaue,
dvoje xca se je raztrgala: eno umorjeno,
drugo ranjeno, ki nikdar ne bo okna,
valo in pojde kmalu, da, prav kmalu
za prim... ..

Oh vojaka, vojaka! Koliko gorja ti
prinesla v mirno dušo, kolikim si
izropala prerauo hladni grob, v katerega
so izgubili naše nade, naša upanja,
kolikim si zagrenila measto židovlje
in kolikim si dala v roke sovražko pu-
lico in jih zapodila v tuj svet, da
si priselijo v tuji deželi - pri gnušanju
njim tujim, neukim njihovim, niso
zverčevši jezika - pevno, beraško
bivatiče, dani so prej stanovali v bogatih
hišah! To je beda! Proj naj varuje
tebe in mene in vse se beste tega be-
račenja, ki je blže, kakor si ga mi-
slimo - - -

Kje ti Mir, kiti Mir ki naj
zagane gospodujoci Surti voza rat,
do katerega bregene vse pa ju se
obracajo svo rova pesa? Kje ti,
resitelj in solazba oseh tpecih? Pridi,
vni se v srca iz katerih ti bil pregran
in vladaj nam Ti, in samo Ti Surt
pa naj se unarhne tvoji mozocnosti in
tvoji oblasti!...

In te mirne case, case tega
blazinega, komaj zagajinega miru, ti
zelim jaz.

Milof's Loka 29/aug. 1942.

Debeljak
abs. prijatelj!

leta 1946 pa so vso zalogo prevoda odpeljali v papirni mlin v Vevče. Nobena druga Debeljakova knjiga ni doživela tako barbarskega uničenja, čeprav je bila izredno temeljito in ugodno ocenjena.

Tineta Debeljaka tedaj že ni bilo več v Sloveniji. Takoj po vojni je moral zapustiti domovino, vendar je že v Italiji nadaljeval svoje literarno poslanstvo, v Argentini pa še okrepil. Eden njegovih najtesnejših sodelavcev **Ladislav Lenček** je obširno predstavil njegovo kulturno delo v zdomstvu, kamor je odšel zato, ker je vedel, da komunistični režim ne bo pozabil njegove opozicije dekretiranemu kulturnemu molku med vojno. V Bue-

nos Aires je prišel leta 1947 in se nato zaposlil v tovarni cementa Loma Negra v Olavarriji, kraju, ki je bil nekaj sto kilometrov oddaljen od Buenos Airesa. Ko je Miloš Stare s sodelovanjem bivšega urednika Slovence Rude Jurčeca kmalu po prihodu ustanovil tednik Svobodna Slovenija, je k uredništvu povabil tudi Debeljaka, ki je v časopisu sodeloval iz Olavarrije. Po prihodu ostalih članov svoje družine se je Debeljak nato preselil v Buenos Aires, kjer je bil neposredno prisoten pri številnih kulturnih dejavnostih, predvsem pa pri delu osrednje kulturne ustanove Slovenske kulturne akcije. »Dr. Tine Debeljak je večji del svojega življenja, nad štirideset let, preži-

vel v Argentini. Ne le v tej deželi živečim rojakom, ampak v vsej slovenski izseljenski skupnosti je bil duša kulturne zavzetosti, zvesti sodelavec, mentor literarnim ustvarjalcem, kulturni zgodovinar in literarni kritik. Vzdrževal je stike s pomembnimi izseljenskimi kulturniki drugih narodov, zlasti slovenskih. Če kdaj kdo govori o ‚slovenskem čudežu v Argentini‘, je ta resnično lepi dosežek slovenske politične emigracije v Argentini pred vsem zasluga kulturne dejavnosti dr. Tineta Debeljaka v argentinski slovenski skupnosti«, v svojem referatu piše Ladislav Lenček.

Prevod Dantejevega Pekla je vsekakor eden od viškov Debeljakove ustvarjalnosti v Argentini. Pisatelj pa se je tega napornega dela najbrž lotil tudi zaradi sorodstvenih vezi z dr. Jožetom Debevcem, ki je Danteju posvetil skoraj vse življenje. Zamejski pisatelj **Alojz Rebula** je že pred leti v italijanščini pripravil obširno študijo o Debeljakovem prevodu omenjenega dela, v Škofji Loki pa jo je prvič predstavil tudi slovenski publiki. »Na Dantejevi gori, da tako rečem, sva se tudi srečala,« pravi Rebula in nadaljuje »in to v času, ko bi ga bil moral jaz, po zapovedi matične tiranije, za katero emigrantska kultura ni obstajala, ignorirati. Pa ga nisem, kakor nisem ignoriral drugih emigrantskih kulturnikov, od korespondenčne ravni do časopisne.«

Rebula je svojo študijo dopolnil z zanimivimi odlomki iz korespondence med njim in pisateljem, v kateri je Debeljak med drugim o svojem delu zapisal tudi naslednje: »Zdaj sem okupiran še z drugimi deli – včeraj sem dal v tisk za Meddobje prvo poglavje študije o Stanku Majcnu, pišem razpravo o Slovincih za tujce itd. Manjka pa mi časa, časa, kajti 12 ur na dan porabim za svojo službo skromnega računskega uradnika pri veliki cementni fabriki – se pravi z vožnjami domov in opoldanskim odmorom. Tega časa je škoda, kajti za vse, kar pišem, jemljem čas od nočnih ur... Taka je naša usoda, čez katero pa se ne pritožujem, ker sem si jo prostovoljno izbral.«

Alojz Rebula pravi, da je Debeljakov prevod Pekla, ki je izšel pri Slovenski kulturni akciji v Argentini, založniško bolj reprezentativen od Gradnikovega Pekla. Debeljak je k prevajanju Božanske komedije pristopil tudi v popolni zavesti, da mora biti to predvsem poetično opravilo, v primerjavi z drugimi prevajalci pa je pri njem mogoče ugotoviti večjo

avtonomijo v odnosu do izvirnika, vendar se je pri tem spoštljivo držal vsebine Dantejevega verza. Prevod Pekla je ena najtehtnejših knjig, kar jih je izšlo v emigraciji. Rebula pa ob koncu študije tudi pravi, da to delo zaznamuje tudi kalvarijski moment slovenske zgodovine 20. stoletja.

Odnose med dvema izredno zapletenima likoma slovenske zgodovine – Edvardom Kocbekom in Tinetom Debeljakom – je predstavil **Marko Jenšterle**, ki je med drugim ugotovil, da sta po vojni sicer stala na različnih bregovih, vendar je med obema pisateljema še vedno ostala spoštljiva vez. Vzrokov za njuno oddaljitev je bilo seveda več, najpomembnejši pa je bil vsekakor ta, da je Debeljak menil, da je šel Kocbek s svojimi potezami po objavi eseja Premišljevanje o Španiji predaleč. Poleg tega je šlo tudi za dve nasprotni pojmovanji družbenega razvoja. Če je na eni strani Kocbek prisegal na revolucijo, je bil Debeljak nasprotno za evolucijo. Tine Debeljak je bil človek sistema in ne revolucije, zato je tudi za dano sprejel italijansko okupacijo, vendar s tem pa ne tudi poitalijančevanja.

Ko je moral Debeljak zaradi zmage komunizma zapustiti Slovenijo, je takoj nadaljeval s kulturnim delom. Tako je v Argentini izdal pretresljivo epopejo Velika črna maša za pobite Slovence, napisano pod psevdonimom Jeremija Kalin. O njej je sedaj **dr. Taras Kermauner** pripravil obširno študijo. Slovenska literarna zgodovina tega dela, ki je sicer prva slovenska leposlovna knjiga povojne emigracije v Argentini, doslej ni upoštevala, Kermauner pa Črne maše ni le končno uvrstil v naš literarnozgodovinski okvir, temveč jo je analiziral s primerjavo Borove zbirke Previharimo viharje (seveda z druge idejne strani) in Mrakove drame Rdeči Logan, pa tudi Župančičeve pesmi Veš, poet, svoj dolg in Majcnove drame Revolucija. Kermaunerjeva študija ima svojo vrednost tudi zaradi kritičnosti do Črne maše, saj v njej med drugim piše, da je maša kot Borovi Viharji eminenten propagandni material, poziv na akcijo določene politične državne strani, saj s komunizmom boljševističnega tipa, kakor ga je vnesla na Slovensko KPJ, ne vidi možnosti sporazuma. Hkrati s tem pa Kermauner meni, da Maša sodi med tekste, ki so najbolj pristno izrazili strašni čas in človekovo izgubljenost, ranjenost, veličino v njem. Kermauner namreč tudi pravi: »Skozi Mašo ne govori le zgodovina, le

slovenstvo, le socialna in nacionalna objektiviteta; skozi govori martirij, po katerem sledi človek svojemu Gospodu, Jezusu na veliki petek. Maša je svojevrsten in kozmičen slovenski pasijon.« Maša odpira vrsto vprašanj, predvsem pa med vero in kulturo. Debeljakovo delo namreč skuša biti tudi sinteza vere in kulture.

Dodatno dimenzijo tega pomembnega dela je osvetlila **dr. Irena Mislej**, ki je govorila o likovni opremi Debeljakovih del in v tem oziru še posebej Črne maše. V književnem delu dr. Tineta Debeljaka je našla umetnostnozgodovinska stroka zelo redki primer dolgoletnega sodelovanja besednega in likovnega ustvarjalca, ki sta v številnih delih dosegla visoko kvalitetno stopnjo sim-

bioze obeh ustvarjalnih jezikov. Debeljakove knjige je namreč opremjala slikarka **Bara Remec**. Debeljak in Remčeva sta sicer svak in svakinja. Za Črno mašo je slikarka napravila dvaindvajset lesorezov in še nekatere vinjete, te grafike pa sodijo po formalni kvaliteti in izpovedni moči med njena najpomembnejša dela. Pomenijo pa tudi visok primer knjižne ilustracije v slovenski likovni umetnosti.

Simpozij v Škofji Loki je prvič strokovno in ideološko neobremenjeno predstavil Debeljakovo ustvarjalnost doma in v tujini. Z njim pa so se končno odprla vrata tudi za vpogled v svet slovenske ustvarjalnosti onkraj morja, v kateri je imel dr. Tine Debeljak izredno pomembno vlogo.

Marko Jenšterle